

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA BAYINDIR

Günver Güneş*

Özet

Bu çalışmamızda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle 1930'lu yıllarda, İzmir'in Bayındır ilçesinde gerçekleştirilen reformlar üzerine durduk. Temel kaynaklarımız dönemin basılı istatistikleridir. Yunan işgalinden kurtulduktan sonra, Cumhuriyet idaresi, Bayındır'ı restore etmek için çeşitli çabalar içine girdi. Köylülere araziler dağıtıldı. Tarım ve ticaret artırılmaya çalışıldı. Sportif faaliyetler desteklendi. Hastane ve okullar açıldı. Yeni öğretmenler tayin edildi. Halkın yeni rejimi benimsemesi için politik faaliyetlerde bulunuldu.

Anahtar Kelimeler: Bayındır, İzmir, Cumhuriyet Rejimi, CHP

Abstract

About The Town of Bayındır of İzmir During the First Years of the Republican Regime of Turkey

In my article, we research about new reforms made by the Republican People's Party of Turkey in the first years of the Republic of Turkey, 1930's years in particular. Our main sources were statistical information given by the state. After Greek occupation, new Turkish regime began to restore the town of Bayındır and its environs allocating agricultural lands to the local villagers. Agriculture and trade were supported by the new regime. Sporty activities were organized. Hospital and schools were opened. New teachers were assigned. To get Bayındır's people to accept new regime, RPP performs political activities in Bayındır and its environs.

Key Words. İzmir, Bayındır, RPP, Republican Regime of Turkey

Giriş

Bayındır tarihine dair bütüncül bir araştırmanın bulunmayışı bu tür bilimsel etkinlikleri önemli kılmaktadır. Ortaya çıkacak her yeni bilgi her yeni veri Bayındır'ın şimdiye dek ihmal edilmiş tarihine ışık tutmaya yönelik adımlar olarak hatırlanacaktır. Bu anlamda Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bayındır başlığı altında hazırladığımız bildiri de dikkat çeken başlıca sorunlar arasında yakın dönem Bayındır araştırmalarında ortaya

* Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü –Aydın

konulan kaynakların sayısal verilerden öteye bir içeriğinin olmaması, Bayındır'a dair yazılı envanterin- arşivlerin- kurumsal dokümanların eksik ve zayıflığı ile kent tarihi ve kimliğini ortaya çıkaracak çalışmaların günümüze kadar olan kısmında ortaya çıkan yetersizlikler, anı ve hatırat türü eserlerin eksikliği, seyyahların Bayındır'ı gözardı etmesi, araştırmacıların ilgisizliği, merkezi ve yerel yöneticilerin Bayındır'a kayıtsız kalışı dikkat çekmektedir. Ödemiş ve Tire'nin gölgesinde kalmış olan Bayındır'ın II. Meşrutiyet, Milli Mücadele hatta Cumhuriyet dönemlerine dair tarih yazımında bu durum büyük boşluklar yaratmıştır. Eksikleri bulunsa da alanında ilk olan bu çalışmayla 1923 -1933 dönemini aralamayı- aralarken de arkadan gelecek araştırmacılara sağlıklı bir zemin yaratmayı düşünüyoruz.

Bayındır Diye Bir Yer

Bayındır İzmir Demiryolunun İzmir -Ödemiş hattı üzerinde ve Ödemiş'in batısında yer alan bir yerleşimdir. Güneyinde Tire, Kuzeyinde Turgutlu, Batısında Torbalı yer almaktadır. Küçük Menderes Nehri Kazayı baştan başa kesmektedir. 1923 yılı yüzölçümü 549 km²'dir.¹³⁸ Cumhuriyetin ilk yıllarında yayınlanmış İzmir Vilayet İstatistiklerinde Bayındır kasabası Güney'e bakan dağ eteğinde olup deniz seviyesinden 100 metre yüksekliktedir. Şeklinde tanımlanmaktadır. Bayındır'a dair Coğrafi bilgilerde ise merkez kazanın güneyindeki arazinin içinden Küçük Menderes Nehrinin geçtiği bu nedenle bu zengin toprak yapısında sene de iki kez mahsul alındığı halkın yaz aylarında bu araziye göç ettiği kaydedilmiştir.

Kasabanın hinterlandı Batı Anadolu'daki diğer yerleşimlerden farklı olarak çokça tahribat yaşamadı. Bayındır Yunanlılar Kasabayı işgal ettiğinde de ayrılırken de yangınlarla karşılaşmamış, büyük çaplı katliam olayı görmemiştir. Buna rağmen işgalin yarattığı sosyal ve iktisadi sıkıntılar hemen ardından kasaba'nın dinamik ekonomik unsurları Rum ve Yahudilerin Bayındır'ı terk etmesi sonucu Cumhuriyet dönemine sancılı başlangıcın işaretleri idi. Yunan işgalinden kurtuluşla birlikte başlayan yeni dönemde mübadele ile gelen göçmenler onların yarattıkları sorunlarla uğraşıldı. Türkiye'ye gelen mübadil göçmenlerin geçici olarak barındırılacağı 13 Misafirhaneden biri de Bayındır'da oluşturulmuştur.¹³⁹

¹³⁸ 1923 Senesi İzmir Vilayet İstatistiği, İzmir 1923, s. 82.

¹³⁹ Kemal Arı, *Büyük Mübadele'de Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.96-100.

Misafir mübadil göçmenler Bayındır'da üç gün konakladıktan sonra devletçe daha önce belirlenmiş adreslerine gönderilmişlerdir. Yoksulluğun kol gezdiği Cumhuriyetin ilk yılları Bayındır'ında imar faaliyetlerinde bir canlılık gözlenmez. 1928 yılına gelindiğinde ancak 5000 lira kıymetinde bir demir köprü ile 32000 lira kıymetinde 14 hane inşa edildiğini görmekteyiz.¹⁴⁰ Merkezi hükümetin fazlaca kaynak aktaramadığı Bayındır da yol düzenleme ve yapım faaliyetleri de halk tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁴¹

Kazada ilk bayındırlık hareketleri 1950 yılında yapılan planla başlamıştır. 1953 ve 1955 yıllarında bu planda büyük değişiklik yapılmıştır. 1971'de geliştirilen içme suyu projesi ile yeterli su sağlanmaya başlanmıştır. En meşhur suyu Paşa suyudur. Tatlı Pınar, Ala Çeşme, Emir suyu Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli su kaynaklarıdır. 1929 tarihli bir istatistikte Bayındır yöneticileri ve memurları şu isimlerden oluşuyordu; Kaymakam; Abidin Bey, Belediye Reisi; Ali Rıza(1931 yılında Belediye Reisi Kamil Bey) , Tahrirat Katibi; Cemal Efendi, Jandarma Kumandanı; İbrahim Bey, Nüfus Memuru; Sabri Efendi, İskan Memuru; Ahmet Efendi, Posta Telgraf Müdürü; Ahmet, Mal Müdürü; Nuri Bey, Tapu Memuru; Celal Bey; Müftü; Hüsnü Hakkı Efendi, Ziraat Memuru; Nihat Bey, Hükümet Tabibi; Mustafa Bey, Muhasebe-i Hususiye Memuru; Alaaddin Bey, Maarif Memuru; Naci Bey, Hukuk Hakimi; Rasim Bey, Ceza Hakimi; Osman Bey, Müdde-i Umumi; Necati Bey¹⁴²

Yunan İşgalinden Kalan

Bayındır 26 Mayıs 1919 tarihinde Torbalı dan gelen Evzon Alayının 2. Taburu tarafından işgal edilmiştir. 300 kişilik Yunan askeri birliği kasabaya girişlerinde yerli Rumlar tarafından coşkuyla karşılanmışlardır. Yerli Rumlar ve Yunan askerleri hep birlikte kiliseye geçerek burada bir ayin düzenlemişlerdir. Ayinden sonra Yunan askerleri yemek yemek üzere hristiyanların yaşadıkları evlere dağılmışlardır.¹⁴³ Bayır'da Yunan işgali ile birlikte Yunanlıların gerçekleştirdiği öldürme, yaralama, gasp gibi olaylar gerçekleşmişse de kayıtların yetersizliği nedeniyle bunların tam olarak

¹⁴⁰ "İzmir Vilayetinin İmarı Hakkında", *İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1929*, İzmir 1930, s. 53.

¹⁴¹ Künkderesi yolu Bayındır köylüleri tarafından onarılırken, Ilıca Kızıloba- Kemalpaşa yolunun bir kısmı yol vergisi mükelleflerinin katkılarıyla yapılmıştır. Hakkı Uyar, "CHP Belgelerine Göre Atatürk Döneminde İzmir'in Sorunları", *Kurtuluş ve Kuruluş'un Sembol Kenti İzmir*, Yay Hazırlayan; Murat Alper Parlak, ATAM Yayını, Ankara 2015, s. 509.

¹⁴² 1929 Senesi *İzmir Vilayeti İstatistiği*, İzmir 1930, s.305.

¹⁴³ Türkmen Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayını, İzmir 1982, s.465, Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2006, s.140.

sayısını tespit edebilmek mümkün olamamıştır. Tespit edilebilenlerden ise Elifli köyünde Bilal adındaki şahıs hiçbir sebep olmadığı halde Yunan askerleri tarafından köy kahvesi önüne getirilerek bıçakla kesilmek suretiyle katledilmiştir.¹⁴⁴ Pınarlı köyüne ilerleyen Yunan birliğinin ön safında bulunan bir Subayının Küçük Mezarlık mevkiinde bir Türk delikanlısı tarafından öldürülmesi üzerine Yunanlılar Pınarlı Köylüsüne eziyet etmiş erkeklerden 13 kişiyi yakmışlardır.¹⁴⁵ Bayındır Kaymakamlığının 22 Ağustos 1919 tarihli yazısına göre Yunan askerlerinin gasp ve yağma ettikleri eşyanın değeri tespit edilememiştir. Yalnız tespit edilebilen birkaç kişinin zararı 61.920 kuruştur. Yine bu yazıya göre Yunanlılar pek çok Türkü dövmüşlerdir. Bunlardan 6 kişi dayak neticesinde ağır yaralanmıştır. Memurların neredeyse tamamı ve halktan pek çok kimse tutuklanarak hapsedilmiştir. Tecavüze uğrayan kadın ve kızların sayısı belli değildir. ¹⁴⁶ Yunan ordusu Bayındır'ı boşalttığı gün Köy Muhtarı Hüseyin (Cansız) eline bulunması gereken kişilerin listesini vermiş ve aranılan kişileri bir bir toplamışlarÇırpı ve Arıkbaşından toplanan köylüler Çırpı karakolu önündeki eski bir depoya doldurulmuşlar buradan kaçabilenler hariç 18 kişi yanarak yaşamını yitirmiştir.¹⁴⁷ İzmir Valiliğinden I. Ordu Komutanlığına gönderilen bir telgrafta Yunanların Bayındır'ı terk ederken Sarıyurt, Burgaz ve Çenikler köylerini yaktıkları bu köylerde 25 evin tamamen yanmış olduğu kaydedilmiştir.¹⁴⁸

Demografik Yapı

1893 Yılında Bayındır Kazasının nüfusu köyleriyle birlikte 21.255 idi. Bu nüfusun 17.800'ü Müslüman- Türk, 3.000'i Rum, 177 Ermeni ve 31 Yahudi'dir. XX. Yy'n ilk çeyreğinde çok fazla bir değişim göstermeyen Bayındır nüfusu I. Dünya Savaşı mütareke ve Yunan İşgali sırasında epeyce Rum göçü almıştır. 1923 yılında Bayındır Kaza Merkezi Nüfusu 6551, köyleri ile birlikte 22.840'dır.¹⁴⁹

1923 yılı Bayındır Kaza merkezi ve köyleri nüfusu şöyle idi.

¹⁴⁴ Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi 15 Mayıs 1919- 9 Eylül 1922*, C.2, ATASE Yayınları, Ankara 1994, s.177.

¹⁴⁵ Munis Armağan, *Bozdemiresten Bozdağlara Kuva-yı Milliye*, İzmir 2005, s.302-303.

¹⁴⁶ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi İzmir*, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2006, s.140, Murat Özcan, *Tarih Işığında Yunan Mezalimi*, IQ Yayınları, İstanbul 2003, s.158 vd 244.

¹⁴⁷ Munis Armağan, *aynı eser*, s.303-304.

¹⁴⁸ Filiz Akın Özcan, *Milli Mücadele'de Küçük Menderes Havzası 1919-1923*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2009, s.191.

¹⁴⁹ 1923 Senesi İzmir vilayet İstatistiği, İzmir 1923, s.16-17.

Yerleşim yeri	Nüfusu	Yerleşim yeri	Nüfusu
Bayındır Merkez	6551	Tokatbaşı	74
Fırınlı	864	Malaş	72
Uladı	814	Yakacık	673
Çırpı	652	Osmaniye	250
Çıplak	643	Yakın Tahtacı	331
Arıkbaşı	553	Dere	182
Kızılcaabad	538	Ergenli	566
Has	524	Hisarlık	289
Hamidiye	404	Burgaz	545
Kızılkeçili	300	Lütuflar	229
Elifli	272	Teke	77
Çiftçi Gediği	264	Sarıyurd	603
Kara Halilli	240	Bürüncük	224
Karahayıt	215	Karapınar	127
Keçi	190	Ören	262
Kara Veliler	183	Yusuflu	604
Karaburgaz	178	Çenekler	193
Taş Gediği	138	Kızılloba	509
Mermeraş	135	Alan	316
Kabağağaç	116	Halka	1004
Dernekli	99	Derebaşı	820
Çamlıbel	72	Uşak meşhed	376
Havuzbaşı	64	Ömer Deresi	262

Gayr-ı müslim nüfus hatırı sayılır Rum ve Yahudi Yunan işgali sona ermesiyle Bayındır'ı terketmiştir.¹⁵⁰ Sadece kaza merkezinde 3 hanede 9 erkek, 7 kadın olmak üzere toplam 16 gayr-ı müslim nüfus kalmıştır.

¹⁵⁰ M. Serhan Tayşi *Kitabı Ali Emirinin İzinde*, Ed.: Filiz Dığıroğlu- Fulya İbanoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s.28.

Bayındır Köyleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında 46 köyü bulunan Bayındır da 1923 yılında yapılan değişiklikle Manastır Köyünün adı Çamlıbel, Sarı Meğri Köyünün adı Sarıyurd, Kızılkilise Köyünün adı Kızıloba olarak değiştirilmiştir. Kaza sınırları içinde yer alan köyler; Çırpı, Arıkbaşı, Havuzbaşı, Has, Kızılcaabad, ÇiftçiGediği, Taş Gediği, Karaveliler, Uladı, Çıplak, Hamidiye, Elifli, Fırınlı, Karahalilli, Karaburgaz, Keçi, Mermeraş, Çamlıbel, Dernekli, Tokatbaşı, Osmanlar, Osmaniye, Dere, Ömerderesi, Hisarlık, Ergenli, Sarıyurd, Kızıloba, Yusufllu, Yakacık, Yakın Tahtacı, Burgaz, Teke, Malaş, Bürüncük, Çenekler, Ören, Alan, Uşak Meşhed, Derebaşı, Halka, Karapınar, Kabağaç, Karahayıt, Kızıl Keçili, Lütuflar.

1923 İzmir Vilayet İstatistiğine göre nüfusça en kalabalık köyler 1004 nüfus ile Halka, 864 nüfus ile Fırınlı, 820 Nüfus ile Derebaşı, 814 Nüfus ile Uladı'dır. Bu arada Havuzbaşı (64), Çamlıbel (72), Malaş (72), Tokatbaşı (74), Teke (77) gibi hem hane hem de nüfus olarak oldukça küçük yerleşimlerde dikkat çekmektedir.

1923 yılında Bayındır merkez kaza ile köylerden yalnızca Halka 1000 nüfusun üzerinde iken 1935 sayımında Çırpı (1356), Fırınlı (1121), Falaka (1023) da 1000 nüfusun üzerine çıkan köyler olmuştur.¹⁵¹ Merkez kazanın 1935 yılı sayımına göre nüfusu 9.647'ye ulaşmıştır. Bu nüfusun 4.956'sı kadın, 4.691'i erkektir.¹⁵² İzmir vilayeti içinde Ödemiş, Tire, Bergama, Menemen'den sonra Urla ile birlikte 5. Büyük kazadır.

Bayındır da Köycülük ve Bayındır Köylüsüne Dağıtılan Arazi

5 Kasım 1929 tarihinde Dahiliye Vekaletinden İzmir Valiliğine gelen yazıda İzmir sınırları içinde Evkafa ve Milli Emlak'e ait kaç çiftlik bulunduğu ve bunların ne şekilde idare edildiği sorulurken bu çiftlikler içinde arazileri işleten köylülerden tarlası bulunanlarla ve tarlası yeterli olmayanların tespit edilerek vekaletin bilgilendirilmesi istenmiştir. Bu bilgiler çerçevesinde çiftlik arazilerinin arazisi bulunmayan köylülere dağıtılmıştır. Bayındır'a bağlı Turan köyü halkı hükümete başvurarak köyleri yakınındaki geniş arazinin kendilerine dağıtılması dileğinde bulunmalarının ardında gerekli araştırmaların yapılması sonrası Maliye Bakanlığından Defterdarlığa bu konuda onay gelmiştir.¹⁵³ İzmir Valisi Kazım Paşa'nın beyanından sonra 1000 küsur dönüm arazinin Turan köyü

¹⁵¹ *Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu, 1937*, İzmir 1937, s.263.

¹⁵² *Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu 1937*, İzmir 1937, s.272.

¹⁵³ *Anadolu* 26 Kasım 1929.

halkına dağıtıldığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁴ Bunun dışında Akgöl ve Karagöl arazisi sazlık bataklık olan bu arazi de kurutulmuş tarla haline getirilmek suretiyle bedelsiz olarak Bayındır Köylülerine dağıtılmıştır.¹⁵⁵

Ulaşım- Motorlu Araçların Bayındır'a Girişi

Çatal İstasyonuna kadar trenle ulaşımın sağlanabildiği Bayındır'da kara yolları oldukça ilkel ve bozuk bir satıhta işliyordu. Genellikle eski usul merkep ,at, deve, at arabasının ulaşımında kullanıldığı 1920'li yılların başlarında motorlu taşıtlarda tek tük de olsa görülmeye başlandı. Türkiye'de 1926 yılından itibaren motorlu taşıtların sayısı hızla artarken, İzmir'de de gözle görülür bir gelişme kaydedilmiştir. Nitekim İzmir Kent merkezinde binek otomobil sayısı 1925-1933 yılları arasında 419 iken bu rakam Bayındır'da bu rakam sadece 4 idi. Bu yıllarda Bayındır'da 3'te kamyon mevcuttu.¹⁵⁶ Vilayet genelinde oranlar gözönüne alındığında motorlu taşıtların henüz Bayındır'a ulaşmadığını söyleyebiliriz.

Sosyal Yaşam -Sağlık

Cumhuriyetin ilk yıllarında Bayındır'da çiçek, kolera, veba gibi hastalıklara nadiren rastlanırken, dikkat çeken hastalıklar bulaşıcı sarılık, kızamık idi. Sıtma bölgenin bataklık ve sulak olması nedeniyle görülüyordu. Söz konusu hastalıkların dışında az olmakla beraber boğmaca, tifo, menenjit, kızıl, çocuk felcine de rastlanmıştır.¹⁵⁷ İzmir Vilayeti içinde yer alan kazalar arasında Ödemiş, Tire, Bergama, Kuşadası ile birlikte Bayındır da da Hastane bulunuyordu.¹⁵⁸

1923 Yılı verilerine göre *Bayındır Memleket Hastanesi* Personeli; Doktor; Yasin Şakir Bey; İdare Memuru; Seyfi Efendi; Hademe; Hüseyin Efendi, Rukiye Hanım; Kapıcı; Hasan Hüseyin Bey .

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bayındır da Siyasi Yaşam

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kaza da en güçlü siyasi örgüt CHF idi. Kaza merkezinden köylere kadar yerleşmiş bir örgüt ağı bulunan CHF sadece idari kadroları değil sosyal, kültürel ve iktisadi kuruluşlarında

¹⁵⁴ *Hizmet* 14 Temmuz 1930.

¹⁵⁵ *Anadolu* 23 Ocak 1931, K. Doğan Dirik, *Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kazım Dirik*, Gürer Yayınları, İstanbul 2008, s.225-226.

¹⁵⁶ *İzmir Vilayet İstatistiği 1929-1930*, İzmir 1931, s.276, *İzmir Vilayet İstatistiği 1930-1931*, İzmir 1932, s.292, *İzmir Vilayet İstatistiği 1932- 1933*, İzmir 1934, s.128-129.

¹⁵⁷ *1923 Senesi İzmir Vilayet İstatistiği, II. Kitap*, s.4-7.

¹⁵⁸ *1923 Senesi İzmir Vilayet İstatistiği*, s.139.

yönetim kademelerini denetimde tutmuştur. 1929 Yılı İzmir CHF Vilayet Kongresine Katılan Bayındır Delegeleri İbrahim, Mustafa ve Abdi Beyler idi. Bayındır Murahhası İbrahim Bey aynı yıl yapılan CHF Vilayet Kongresinde Üç Kişilik Nizamname Encümeni üyeliğine seçilmiştir.¹⁵⁹

SCF ve Bayındır Kazası

Türkiye’de ikinci çok Partili hayata geçiş sürecinde kurulan SCF Ağustos 1930’da kuruluşu tamamladıktan sonra hızla il ve ilçe şubelerini oluşturmuş, Özellikle Batı ve kıyı bölgelerde büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bayındır’da Eylül ayının ilk haftası SCF Bayındır İdare Heyeti belirlenerek faaliyetlerine başladı. SCF Bayındır İdare Heyeti Şu İsimlerden meydana Gelmiştir; Tüccardan Dedeğaçlı İbrahim Bey, Gevgilili Kami Bey, Kadızade Ekrem Bey, Recep Ferit Bey, Sadık Beyzade Ali Bey, Amir Bey ,Tütüncü Hamit Ağa Yedek Azalar da; Hüseyin Fikri Bey, Kamil Efendi ve Abdullah Bey¹⁶⁰

1930 Belediye Seçimleri ve Bayındır

SCF 1930 yılında yapılan belediye seçimlerine pek çok yerde katılamamış olsa da başta İzmir, Aydın, Edirne ve Samsun olmak üzere belediye seçimlerinde başarı elde etti. Bayındır’da ise büyük bir heyecanla kuruluşunu tamamlamış olmasına karşın SCF kaza da Jandarma Kumandanı olan Şükrü Efendi’nin İdari Heyeti üyelerinden bazılarını CHF’na dönmeleri konusunda ikna etmesi üzerine yeni parti Bayındır’da zayıf kalmış belediye seçimleri bu nedenle CHF’nın zaferi ile sonuçlanmıştı.¹⁶¹ Bayındır’da Belediye seçimlerini CHF kazanmasına rağmen özellikle yeni Partinin İzmir ve çevresinde gösterdiği etkileyici performans CHF kurmaylarını endişelendirmiş halkı bilgilendirme amaçlı toplantılar yaparak parti yönetimlerini daha zinde kişilerle güçlendirmişlerdir. Bu amaçla Vasıf Bey, Celal Bey, Halit Beylerden oluşan CHF Heyeti 1930 yılı Aralık ayı başlarında Bayındır’a gelmiş burada Türk Ocağı binasında Bayındır halkıyla görüşmelerde bulunduktan sonra CHF teşkilatında görev alacak 15 kişiyi yeniden belirlemiştir.¹⁶²

¹⁵⁹ Bayındır Murahhası İbrahim Bey aynı zamanda İzmir Vilayet Meclisinde Nizamname Encümeni üyeliğine seçilmişti. *Ahenk* 29 Kanun-ı Evvel 1929, *Hizmet* 29 Kanun-ı Evvel 1929.

¹⁶⁰ “Bayındır’da Serbest Fırka”, *Hizmet* 11 Eylül 1930.

¹⁶¹ *Hizmet* 21 Eylül 1930.

¹⁶² *Anadolu* 5 Kanun-ı Evvel 1930.

Bayındır'da Eğitim

1903 Maarif Salnamesine göre Bayındır'da 1 Medrese de 40 öğrenci mevcutken, tek Mekteb-i Rüştîye'de 43 Müslüman öğrenci eğitim görürken, Rumlara ait bir İdadi mektebi faaliyet gösteriyordu. 1919 yılında Bayındır kazasında 48 İbtidai Zükur 1'de inas mektebi mektebi olmak üzere 49 mektep ilk eğitimi gerçekleştiriyordu.¹⁶³

Yunan işgalinden kurtuluş sonrası Bayındır kaza merkezinde biri kız, diğeri erkeklere ait olmak üzere iki okul faaliyet gösteriyordu. Kazanın altı köyünde de sağlıklı olmayan okullarda değnekli ve sarıklı hocalar marifetiyle eğitim faaliyeti yürütülmeye çalışılıyordu. Her hoca sekiz- on lira maaşla çalışıyordu. Cumhuriyet öncesi Bayındır kazasında okuma yazma oranı %10'lar düzeyindeyken, Cumhuriyetin okuma yazma seferberliği ile %45'lere ulaşmıştır. Okuma yazma oranının artışında özellikle halk dersaneleri ve millet mekteplerinin 1928'den sonra aktif rolünü belirtmekte yarar vardır. Cumhuriyetin Onuncu yılında 28 bin nüfuslu Bayındır Kazasında okum yazma bilenlerin sayısı 10 bin'e yükselmiştir.¹⁶⁴ Cumhuriyetin ilk Yıllarında Kaza merkezinde iki okul eğitim- öğretim faaliyetinde yer almaktaydı. Bunlar Zükur ve İnas Mektepleridir. Zükur Mektebinde 8, İnas Mektebinde 4 Muallim mevcuttu.¹⁶⁵

Zükur Mektebi Başmuallimi; Naci Efendi

Muallim; Ali Efendi

Muallim; Hayati Efendi

Muallim; Remzi Efendi

Muallim; Kemal Efendi

Muallim; Sıtkı Efendi

Muallim; Beyazıt Efendi

Muallim; Halit Ziyattin Efendi

1923 Yılı İnas Mektebi

¹⁶³İzmir Kazasından sonra Vilayette en fazla zükur Mektebi Bayındır da bulunuyordu. Nüfus olarak ilerde bulunan Ödemiş, Tire, Bergama gibi büyük kazalardan daha çok okulun olması dikkat çekicidir. Aydın vilayeti İstatistik Umum Müdürlüğü, Emlak-ı Emiriye Mebani-yi Umumiye ve Hususiye İstatistiki, İzmir 1335, s.4

¹⁶⁴ Ödemiş Ticaret ve Sanayi Odasının Aziz Cumhuriyetin Onuncu Bayramına Armağanı 29-10-1933, Marifet Matbaası, İzmir 1933, s.65.

¹⁶⁵ 1923 Senesi İzmir Vilayet İstatistiği, s.125.

İnas Mektebi Başmuallimesi; Müveddet Hanım

Muallime; Hayriye Hanım

Muallime; Ayşe Hanım

Muallime; Fehime Hanım

Bayındır 1923 Yılı Köy Okulları

1923 yılında Bayındır'da 10 köyde okul bulunurken, Eğitim ve öğretim faaliyeti zor koşullarda ve ilkel şartlarda yürütülüyordu. Bu okullar ve öğretmenleri şunlardı;¹⁶⁶

Çırpıköy; Muallim Receb Efendi

Yusuflu; Muallim Mehmed Efendi

Hamidiye; Muallim Esad Efendi

Falaka; Muallim İbrahim Efendi

Çıplak; Muallim Ahmet Vehbi Efendi

Uladı; Muallim Kerim Efendi

Fırınılı; Muallim Süleyman Efendi

Derebaşı ; Muallim Osman Efendi

Elifli; Muallim Ahmet Efendi

Arıkbaşı; Muallime Latife Hanım

1927-1928 ders yılında Bayındır'da 17 muhtelit mektepte 685 erkek-254 kız = 939 öğrenci eğitim öğretime katılırken, bu oran İzmir Vilayetinde yer alan kazalar gözönüne alındığında okullaşma da Bayındır Ödemiş- Tire ve Bergama'dan sonra geliyordu.¹⁶⁷ Kaza genelinde 1929-1930 Ders Yılında- 1.001, 1939-1940 Ders Yılında- 2.257 öğrenciye ulaştı.¹⁶⁸

Okulların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik 10 Nisan 1925 yılında çıkarılan maarif vergisi kanunu çıkıncaya kadar özellikle yoksul halka ağır bir yük binmişti. Vergisini düzenli ödemesine rağmen kimi yerlerde okul ihtiyacı ve eğitim araç gereci akışı sağlanamamıştır. Bu yerleşimlerden biri de Bayındır ve köyleri idi. 1926 yılında Bayındır'da Tedrisat-ı İbtidaiye Vergisinden elde edilen gelir 40.463 Lira 64 kuruştur.¹⁶⁹

¹⁶⁶ 1923 Senesi İzmir Vilayet İstatistiği, s.125-126.

¹⁶⁷ Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler 1850-1950*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2002, s. 287.

¹⁶⁸ *İzmir Vilayet İstatistik Müdürlüğü 1929-1930* , İzmir 1930, s.68, *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği İlk Tahsil Çağında Çocuklar*, İstanbul 1940, İstanbul 1942, s.156-161.

¹⁶⁹ *İzmir Vilayetinin 1926 Senesi İstatistiği*, İzmir 1927. S.34.

1922-1923 Ders Yılında; 22 Öğretmen

1925-1926 Ders Yılında; 25 Öğretmen

1932-1933 Ders Yılında; 23 Öğretmen

1939-1940 Ders Yılında; 36 Öğretmen

Oldukça eksikliği hissedilen Bayındır da ortaokul¹⁷⁰ İzmir Vilayetinde Ödemiş, Bergama, Tire ve Menemen'den sonra ancak 1948 yılında açılabilmiştir.¹⁷¹

Gençlik Teşkilatı -Spor Kulübü

Bayındır'da 1926 yılından itibaren birkaç isimle Gençlik Kulübü oluşturan Gençler 1932 yılında CHF'nin himayesinde "Bayındırspor" adı ile spor kulüplerini tesis etmişlerdir. Bayındırspor'un ilk kulüp başkanı Tüccar Uncu Şükrü Bey seçilmiştir.¹⁷²

Bayındırspor kurulduğu ilk yıllarında büyük sportif başarılar elde edememiş olmasına rağmen Bayındır gençliğini biraraya getirmiş futbol, voleybol, atletizm branşlarında faaliyet göstermiştir. Kulübün ayrıca sahne gösterileri ile uğraşan temsil kolu bulunuyordu.

Kültür Kurumları- Türk Ocağı ve Halkevi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Bayındır'ın en önemli kültür kurumu Türk Ocağı idi. 1923 yılında Emvali Metruke binası olan Toramanoğlu Hacı Atinya'ya ait binada faaliyet göstermeye başlayan Türk Ocağı kazada bulunan 46 kitaplık tek kütüphaneye sahipti.¹⁷³ Sosyal kültürel faaliyetlerin merkezi konumunda olacak Bayındır Halkevi ise ancak 20 Şubat 1938 yılında açılmıştır.

¹⁷⁰ Çocukluğu Bayındır da geçen Mehmet Serhan Tayşi anılarında hem babasının hem çevresindeki tüm tanıdıklarının Bayındır da ortaokul bulunmadığı için eğitim konusunda ciddi sıkıntılar yaşadıklarını Bayındırlı çocukların ortaokul okuma için Ödemiş'e hatta İzmir'e gittiklerini dile getirmiştir. M. Serhan Tayşi *Kitabı Ali Emiri'nin İzinde*,Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s.33.

¹⁷¹ *Anadolu* 31 Ekim 1948.

¹⁷² *Ödemiş Ticaret ve Sanayi Odasının Aziz Cumhuriyetinin Onuncu Bayramına Armağanı* 29-10-1933, Marifet Matbaası, İzmir 1933, s.66.

¹⁷³ Yusuf Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994, s.378.

Bayındır'da İktisadi Yaşam

Zeytin ve Zeytinyağı

Cumhuriyetin ilk yıllarında Bayındır Kazasının en önemli servet kaynağı zeytin üretimi ve zeytinyağı olmuştur.¹⁷⁴ 1923 yılına kadar Bayındır'da 5.120.000 kilo zeytin elde edilirken, Cumhuriyet hükümetlerinin izlediği tarım politikaları, üreticiye sağlanan kredi ve destekler sonrasında zeytin üretimi 1932 yılında 19.200.000 kilo'ya ulaşmıştır. 1932 yılı sayımlarına göre Bayındır'da mahsul veren zeytin ağacı sayısı 1.550.000'dir.¹⁷⁵

Tütün

İzmir Ticaret mıntıkasında Cumhuriyetin ilk yıllarında Tütün yetiştirilen mıntıklar arasında yer alan Bayındır önemli bir tütün üretim merkezi olmuştur.¹⁷⁶

1924 – 580.000 Kilo

1925 – 300.000 Kilo

1928- 250.000 Kilo

1929- 130.000 Kilo

1930- 300.000 Kilo

Bayındır'da bağcılık her yıl önemini arttırırken 1923 yılından 1929 yılına kadar kaza dahilinde 850 dönüm bağ mevcut iken, 1930'lu yıllarda 1600 dönüme kadar ulaşmıştır. Cumhuriyetin İlk yıllarında pamuk Bayındır'ın önemli ihracat ürünleri arasında yer almaktaydı.¹⁷⁷

Bayındır'da Ticaret Yaşamı ve Ticaret Odasının Faaliyetleri

Ödemiş Ticaret Odasına bağlı bir mümessillik olan Bayındır Ticaret Mümessillığının Cumhuriyetin ilk on yılının anlatıldığı raporda “ Bayındır

¹⁷⁴ Başlıca İhracat Emtiamız; “Zeytin ve Zeytin Yağlarımız”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1/4, Nisan 1926, s.208-209.

¹⁷⁵ Her sene aşı ameliyesi yapılmakla yetiştirilmekte olan zeytin ağacı sayısı 500.000 idi. Ödemiş Ticaret ve Sanayi Odasının Cumhuriyetin Onuncu Yılına Armağanı, “ Ödemiş Ticaret ve Sanayi Odasına Bağlı Bayındır Mümessil Azalığının İktisadi Mıntıkası Raporu”, Ödemiş 1933, s.61-62.

¹⁷⁶ “Başlıca İhracat Emtiamız”; Tütünlerimiz, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası* 12 Şubat 1926, s.106-107, M. Zeki Doğanoglu, *Mıntıkamızın Kitabı Güzel İzmir ve İktisadi Mıntıkasının Tabii Hazireleri Ticari, Sınai ve Mali Vaziyeti, Birinci Cilt*, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, Bilgi Matbaası, İzmir 1930, s. 42.

¹⁷⁷ Başlıca İhracat Emtiası; “Pamuklarımız”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1/2 Şubat 1926, s.105.

kazasında bağıcılığa ve ziraata verilen önem kadar Osmanlının son dönemi Cumhuriyetin ilk yıllarında ticari yaşama ve iktisata değer verilmediği” belirtilmiştir. Güvenlik sorunu nedeniyle halkın ticaret işinden uzak durduğu kaydedilen raporda Hükümetin ihmali, eğitimin azlığı nedeniyle geleneksel davranışların adetlerin tesiriyle israfın had safhada olduğu kaydedilmiştir.¹⁷⁸ Cumhuriyetin ilk on yılında Bayındır’da İhracat Ürünleri; Arpa- Üzüm- İncir- Buğday- Bakla- Pamuk- Peynir- Tereyağı- Tütün- Beyaz ve Sarı Darı, Zeytinyağı- Sebze- Susam- Yaş Meyvedir. İthalat Ürünleri ise; Pirinç- Petrol- Çerçeve- Hırdavat- Demir Mamulati- Züccaciye- Şeker- Kahve- Kereste ve Manifatura Eşyasından oluşuyordu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında merkez ve Meşrutiyet isimli iki otel bulunan Bayındır da, Türk Ticaret Salnamesindeki ilanlara göre isim yapmış esnaf ve tüccarlar arasında hazır elbiseci Hacı Nestur, Bakkal Bakırcı Biraderler, Balahan Biraderler, Çeşitli Ticaret Eşyaları satıcısı Ali Bey, Çerçi ve Züccaciyeci Sadık Bey, Manifaturacı Hacı Emin Bey dikkat çekiyordu.

1923 -1929 Yılları arasında Bayındır’da Meslek gruplarına göre sanatkarların sayısı şöyledir; 2 Saatçi, 1 Boyacı, 10 Terzi, 2 Çorapçı, 8 kireççi, 6 Tüfekçi, 4 Tenekeci, 1 Debbağ, 39 Kumbaracı, 13 Semerci, 22 Marangoz, 31 Dülger, 5 Araba Tamircisi, 3 Keçeci, 5 Saraç, 24 Demirci.

Bayındır Ticaret Odası 1924 yılında kurulmuştur. 7 Kişilik İdare Heyeti tarafından yönetilen odaya kayıtlı 518 üye bulunmaktadır. İzmir’den sonra Ticaret Odasına kayıtlı üye Bayındır’da mevcuttur. Öyle ki yanibaşında hem nüfus hem de ticari potansiyeli Bayındır’a göre oldukça gelişmiş bulunan Ödemiş Ticaret Odasının 1929 yılında kayıtlı üye sayısı 232 iken, Tire de bu rakam ancak 256’dır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Oda Başkanlığını Dedeğaçlı İbrahim Bey Yapmıştır.

Bayındır kazasında Cumhuriyet öncesi tek banka olan Ziraat Bankası 1305 (1889) yılında açılarak faaliyete başlamıştır. Merkezi İzmir’de bulunan Akseki Ticaret Bankası ise kazanın ikinci bankası olarak 1929 yılında açılmıştır.¹⁷⁹

Sanayi -Fabrikalar

Yabancı tüccarların Küçük Menderes havzasının zengin ürünlerine olan ilgisi daha 19. Yy ortalarına kadar gitmektedir. J. B Gout, J. Aldrich isimli tüccarlar 1863 yılında hükümetten Bayındır’da çırçır fabrikası

¹⁷⁸ *Ödemiş Ticaret Odasının Aziz Cumhuriyetin Onuncu Bayramına Armağanı*, İzmir 1933, s. 64.

¹⁷⁹ *İzmir Vilayet İstatistiği 1929-1930*, İzmir 1931, s. 338.

kurmak için izin istemişlerdir. R. Wilkin 1200 sterlin harcayarak Bayındır'da bir çırçır fabrikası kurmuştur.¹⁸⁰ Yunan İşgali sona erdiğinde Bayındır'da 3 fabrika faaliyet gösteriyordu. Bunun dışında 30 Zeytin tasirhanesi kazanın çeşitli köylerinde tuğla ve kiremit ocakları çalışır vaziyetteydi. 1923 yılında İzmir'de 10 fabrika mevcut iken bu sayı 1933 yılında 129'a yükselmiştir.¹⁸¹ İzmir kent merkezindeki bu artış kuşkusuz kazalara da yansımıştır.

Bayındır'da Cumhuriyetin İlk Yıllarında Fabrikalar

Sahibi	Kuruluş Yılı	Yeri	İştiğali
Yahya Kerim bey	1926	Hastane caddesi	Zeytinyağı
Nail bey	1920	Demircilik mahallesi	Pamuk, zeytin, un
M. Saim bey	1902	Hacı İbarhim mahallesi	Pamuk, zeytin, un
Naci Atıf bey	1927	İstasyon caddesi	prina
Nejat Nuri bey	1926	İstasyon caddesi	Pamuk, zeytin, un
Ali Saip bey	1927	Çırpıköy	un
Kani Hüseyin efendi	1927	Fırınlı köyü	Zeytinyağı
Karaoğlanzadeler	1927	Uladi köyü	Zeytinyağı
Tahir bey	1925	Kalfaköy	Zeytinyağı

Bayındır Zirai Kredi Kooperatifi

Kredisizlikten yakınmaların devam ettiği 1929 yılından itibaren Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatiflerinin teşkiline başlanmıştır. Kredi kooperatifleri ticari ürün yetiştirilen bölgelerde üreticileri örgütlemek üzere kurulması geçimlik üretimde bulunan köylünün bu oluşumdan yararlanmasına neden olmuştur. Bayındır'da 1930 yılında kurulan Zirai Kredi Kooperatifinde 1930 yılında 184 olan üye sayısı bir yılda 1931 yılında 192'ye ulaşmıştır. 1933 yılında Zirai Kredi Kooperatifi sayısı Bayındır'ın dışında köylerinde de açılarak 4'e çıkmış, ortak adedi de 350'yi bulmuştur.¹⁸²

¹⁸⁰ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara 1982, s.108.

¹⁸¹ Bülent Durgun, *Erken Cumhuriyet Dönemi İzmir Ekonomisi 1923-1938*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2012, s.134.

¹⁸² *İzmir Vilayet İstatistiği 1932-1933*, İzmir 1934, s.87.

Hayvancılık

Geniş mera ve otlaklarıyla Hayvancılığa elverişli bulunan Bayındır da daha XIX. yy sonlarında İzmir vilayetinde kazalar içinde inek, Eşek ve Manda sayısı itibarıyla ilk sırada yer almaktaydı. Bu durum Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etti.

1923 Yılı İtibarıyla Bayındır da Hayvan Mevcudu: Beygir: 153; Kısırak: 143; Katır: 46; Merkep: 1825; Deve:11; Öküz: 293; İnek: 3496; Manda: 639. Vilayet genelinde Ödemiş (1046) Tire (666) dan sonra en çok manda Bayındır da mevcuttur.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bayındır'da Madencilik

1920- 1930 yılları arasında İzmir'de yapılan yabancı yatırımların büyük bölümü madencilik sektöründedir.¹⁸³ Bayındır'da ise Madencilik sektöründe Müslüman Türkler daha ilgilidiler. 1923 Yılında Bayındır'da tek bir maden işletilmektedir. Çiftçi Gedigi Mevkiinde 1917 yılında imtiyazı alınmış olan Arsenik madeni Hacı Emin Efendi ve Şeriki tarafından çıkarılıyordu.¹⁸⁴ 1930'lu yıllara kadar arsenik madeni bu kişi tarafından işletilmiştir.¹⁸⁵ 1932 yılında Emin Efendiye ortak olarak Hafız Ethem Efendi katılmıştır. 1928 yılında Sarıyurt bölgesinde çinko, gümüş, altın madeni Madam Kristin Wilson tarafından açıldı.¹⁸⁶ Cumhuriyetin ilk yıllarında Arsenik madeninden ortalama 10 ton yurt dışına ihraç edilmekteydi.¹⁸⁷

Sonuç

Bayındır Yunan İşgalinin sona ermesiyle birlikte Cumhuriyet Hükümetlerinin desteğiyle sosyal ve iktisadi alanda gelişme gösteren bir yerleşim olmuştur. Çoğu zaman Küçük Menderes bölgesinde Tire ve Ödemiş'in gölgesinde kalmış olsa da güçlü tarım üretimi, bol su kaynakları çalışkan insanı, yaratıcı sanatkarı ile İzmir vilayetinin önemli kazalarından biri haline gelmiştir. Cumhuriyetin ilk yılları Büyük nüfus kaybı ile birlikte

¹⁸³ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s.81.

¹⁸⁴ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği II, İzmir 1923, s.205-206.

¹⁸⁵C. Nadir, s.10.

¹⁸⁶ İzmir Vilayeti 1929-1930 Senesi İstatistik Yılığ, İzmir 1931, s.184-185.

¹⁸⁷ İzmir Vilayeti 1929-1930 Senesi İstatistik Yılığ, İzmir 1931, s.186. Bülent Durgun, *Erken Cumhuriyet Dönemi İzmir Ekonomisi 1923-1938*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent kitaplığı, İzmir 2012, s.174.

yaşanan travmaya, Demiryolu ve ticaret yolları hinterlandının dışında kalmış olmasına karşın yerleşim düzeninin yarattığı bu olumsuz konumunu ortadan kaldırmaya yönelik gayretlerine tanıklık etmiştir.

KAYNAKÇA

- 1923 Senesi İzmir Vilayet İstatistiği*, İzmir 1923
1929 Senesi İzmir Vilayet İstatistiği, İzmir 1930
Ahenk 29 Kanun-ı Evvel 1929
Anadolu 26 Kasım 1929
Anadolu 31 Ekim 1948
Anadolu 5 Kanun-ı Evvel 1930
Aydın vilayeti İstatistik Umum Müdürlüğü, Emlak-ı Emiriye Mebani-yi Umumiye ve Hususiye İstatistiki, İzmir 1335
Başlıca İhracat Emtiamız; "Zeytin ve Zeytin Yağlarımız", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1/4, Nisan 1926
Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği İlk Tahsil Çağında Çocuklar, İstanbul 1940, İstanbul 1942
Bülent Durgun, *Erken Cumhuriyet Dönemi İzmir Ekonomisi 1923-1938*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent kitaplığı, İzmir 2012
Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993
Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu, 1937, İzmir 1937
Filiz Akın Özcan, *Milli Mücadele'de Küçük Menderes Havzası 1919-1923*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2009
Hakkı Uyar, "CHP Belgelerine Göre Atatürk Döneminde İzmir'in Sorunları", *Kurtuluş ve Kuruluş'un Sembol Kenti İzmir*, Yayına Hazırlayan; Murat Alper Parlak, ATAM Yayını, Ankara 2015
Hizmet 11 Eylül 1930
Hizmet 14 Temmuz 1930
Hizmet 21 Eylül 1930
Hizmet 29 Kanun-ı Evvel 1929
İzmir Vilayet İstatistiği 1929-1930, İzmir 1931
İzmir Vilayet İstatistiği 1930-1931, İzmir 1932
İzmir Vilayet İstatistiği 1932- 1933, İzmir 1934
İzmir Vilayetin 1926 Senesi İstatistiği, İzmir 1927

- K. Doğan Dirik, *Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kazım Dirik*, Gürer Yayınları, İstanbul 2008
- Kemal Arı, *Büyük Mübadele'de Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995
- M. Serhan Tayşi Kitabı Ali Emirinin İzinde, Ed.: Filiz Dığıroğlu- Fulya İbanoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2015
- M. Zeki Dođanođlu, *Mıntıkamızın Kitabı Güzel İzmir ve İktisadi Mıntıkasının Tabii Hazireleri Ticari, Sınai ve Mali Vaziyeti, Birinci Cilt*, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, Bilgi Matbaası, İzmir 1930
- Munis Armağan, *Bozmenderesten Bozdağlara Kuva-yı Milliye*, İzmir 2005
- Murat Özcan, *Tarih Işığında Yunan Mezalimi*, IQ Yayınları, İstanbul 2003
- Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2006
- Ödemiş Ticaret ve Sanayi Odasının Aziz Cumhuriyetin Onuncu Bayramına Armağanı 29-10- 1933, Marifet Matbaası, İzmir 1933
- Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara 1982
- Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler 1850-1950*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2002
- Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi 15 Mayıs 1919- 9 Eylül 1922*, C.2, ATASE Yayınları, Ankara 1994
- Türkmen Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayını, İzmir 1982
- Yusuf Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994